
EL REFRANYER AGUILÓ: DE LA PARAULA DOCUMENTADA A LA PARAULA DIGITAL

GERMÀ COLÓN DOMÈNECH / GEMMA BOADA PÉREZ
german.colon@unibas.ch / gboada@iec.cat
Universitat de Basilea / Institut d'Estudis Catalans

Resum: El *Refranyer Aguiló* és la col·lecció de parèmies que Marià Aguiló i Fuster va recollir al llarg de la seva vida en diversos indrets de tot el domini lingüístic català o que va obtenir de diferents personalitats destacades. Després de la mort d'Aguiló, el seu fill Àngel lliurà cap a l'any 1920 l'aplec de materials a Rafael Patxot i Jubert, atesa la relació que havien tingut arran de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Durant la Guerra Civil, una part dels materials es quedà a Barcelona i la major part (que eren en unes carpetetes) es traslladà a Suïssa. Tothom pensava que aquests materials s'havien perdut, però, afortunadament, l'any 2008 van reaparèixer a Suïssa embolicats entre papers de diaris catalans i francesos. Els hereus de Rafael Patxot i Jubert els van fer arribar a l'Abadia de Montserrat i el pare Josep Massot i Muntaner en féu el catàleg, d'acord amb l'ordre alfabètic de les carpetetes, que en són més de dues mil. Tot seguit, el Centre de Cultura Popular i Tradicional de la Generalitat de Catalunya va digitalitzar les més de 40.000 fitxes. Gràcies a un acord entre l'Abadia de Montserrat i la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, actualment estem estudiant i transcrivint aquests materials amb la intenció de publicar-los a Internet. L'objectiu d'aquesta comunicació és donar compte de l'estat del projecte, així com d'explicar la metodologia aplicada i mostrar, en primícia, el funcionament del *Refranyer Aguiló*.

Paraules clau: refranys, folklore, Marià Aguiló.

THE 'REFRANYER AGUILÓ': FROM WORDS IN DOCUMENTS TO COMPUTERIZED WORD

Abstract: The "Refranyer Aguiló" (Aguiló Proverbs) is the collection of sayings that Marià Aguiló Fuster collected during his lifetime in various locations throughout the Catalan language domain. They were also obtained from different kinds of people. After Aguiló's death, his son Àngel delivered the collection of materials to Rafael Patxot Jubert in 1920, because of the relationship they had had as a result of working on the Cançoner Popular de Catalunya. During the Civil War, some of the materials remained in Barcelona and most of them (which were in small folders) moved to Switzerland. Everybody thought that these materials were lost, but, fortunately, in 2008, they reappeared in Switzerland wrapped between Catalan and French newspapers. The heirs of Rafael Patxot i Jubert sent them to Montserrat Abbey and Father Josep Massot Muntaner catalogued them, in the alphabetical order of the more than two thousand folders. Next, the Centre for Popular and Traditional Culture of the Catalan Government digitised the more than 40,000 cards. Thanks to an agreement between Montserrat Abbey and the Philological Section of the Institute of Catalan Studies, we are currently studying and transcribing these materials with the aim of publishing them on the Internet. The purpose of this work is to give an account of the state

of the project, as well as to explain the methodology applied and to show, in the first instance, how the computational programme containing the Aguiló Proverbs works.

Key words: proverbs, folklore, Marià Aguiló.

1. INTRODUCCIÓ

Bibliògraf, editor i folklorista, Marià Aguiló i Fuster (Palma de Mallorca 1825-Barcelona 1897), ens interessa, en aquest estudi, com a col·lector de materials lexicogràfics i folklòrics. Home molt consciencios en la tasca filològica, treballà moltíssim, sobretot editant textos antics en la seva «Biblioteca Catalana» i recollint en cèdules una gran quantitat de mots i expressions especialment de la llengua antiga. No va arribar mai a donar-los a la impremta.

Després de la seva mort, Manuel de Montoliu i Pompeu Fabra amb l'ajuda de Joaquim Casas Homs van publicar, entre els anys 1914 i 1934, aquestes cèdules amb el nom de «*Diccionari Aguiló*» (remarqueu les cometes), encara que no era ben bé el que entenem per diccionari. Per això els editors van afegir com a subtítol «Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster». Són vuit volums d'unes 300 pàgines cada un i no recullen tots els materials sinó una selecció. Els textos referenciats més citats són el *Tirant lo Blanch* (editat per Aguiló el 1873), el *Liber elegantiarum* (del qual aleshores només hi havia l'incunable), el *Recull d'Exemplis e Miracles*, la *Crònica* de Jaume I, el *Libre de l'Orde de Cavalleria* de Lull, i molts més textos antics, sense, però, que les obres de la decadència estiguin absents; per exemple, esmentem el *Libre de la Peste* gironí de 1587 o el llibre del Prior Agustí, *Secrets d'Agricultura*, que és del 1617. També hi ha cèdules que tenen mots procedents de diaris de l'època o de converses que havien sobtat Aguiló: és curiós el cas de *casalici*, procedent d'Onda.

No foren aprofitades, per al diccionari les cèdules que contenen notes de caràcter històric, arqueològic o folklòric i també es va prescindir dels refranys, que en són molts (uns 40.000) alguns replegats durant els seus viatges per tot el domini lingüístic (sabem, gràcies al minucios treball de Josep Massot i Muntaner, els itineraris) i també hi ha refranys presos d'altres fonts, com per exemple del valencià Carles Ros (segle XVIII). Ara ens proposem donar-los a conèixer en línia.

Aquests materials han conegut unes ben curioses vicissituds. Després de la mort d'Aguiló, el seu fill Àngel lliurà cap a l'any 1920, la col·lecció de parèmies a Rafael Patxot i Jubert, atesa la relació que havien tingut arran de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Durant la Guerra Civil, una part dels materials es quedà a Barcelona i la major part (que eren en unes carpetetes) es traslladà a Suïssa. Tothom pensava que aquests materials s'havien perdut, però, afortunadament, l'any 2008 van reaparèixer a Suïssa embolicats entre papers de diaris catalans i francesos. Els hereus de Rafael Patxot els van fer arribar a l'Abadia de Montserrat i el pare Josep Massot i Muntaner en féu el catàleg, d'acord amb l'ordre alfabètic de les carpetes, que en són més de dues mil.

Tot seguit, el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional de la Generalitat de Catalunya va digitalitzar les més de 40.000 fitxes. Gràcies a un acord entre l'Abadia de Montserrat i la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Actualment estem estudiant i transcrivint aquests materials amb la intenció de publicar-los a Internet.

2. DESCRIPCIÓ DEL PROGRAMA

A partir de l'estudi dels materials de les carpetes A, B, C i D (més de 6.000 fitxes) vam dissenyar la base de dades del *Refranyer Aguiló*:

Refranyer Aguiló

Amagar Criteris

Entrada:	<input type="text"/>	Temàtica:	<input type="text" value="Totes les temàtiques"/>	
Refrany:	<input type="text"/>	<input type="button" value="Cerca"/>		
Obra:	<input type="text"/>	Autor:	<input type="text"/>	
Territori:	<input type="text" value="Tots els territoris"/>	Províncies:	<input type="text" value="Totes les províncies"/>	Comarques:
Municipis:	<input type="text" value="Tots els municipis"/>	Localitat:	<input type="text"/>	☐ Multi ☐ Validat ☐ Lectura dubtosa
Variants:	<input type="text"/>			

Figura 1. Model de fitxa del *Refranyer*

Ara per ara, el *Refranyer* consta de les pestanyes d'«Entrada» –on trobem el lema o paraula clau del refrany– i de «Refrany» com a camps obligatoris a emplenar. Les pestanyes «Obra», «Autor», «Territori» i «Temàtica» són camps que poden estar omplerts o buits depenent de la informació que hi hagi a cada fitxa. La pestanya «Variants» pot recollir el refrany o refranys que continguin variacions dialectals, ortogràfiques o bé que siguin exactament iguals que el refrany d'entrada, però que apareguin documentats en una obra, autor o territori diferent. La pestanya «Observacions» pot contenir informació relacionada amb la datació del refrany (any o segle), comentaris explicatius de la persona que ha recollit el refrany o bé una nota del director del Projecte (marcada entre claudàtors).

A continuació oferim una mostra de refranys classificats per territoris del domini lingüístic català, amb el benentès que no són exclusius de l'indret on s'han recollit perquè també sabem que alguns refranys tenen un abast més ampli, però els informadors han anotat a les cèdules el lloc exacte on els han trobat.

LLISTAT DE REFRANYS PER TERRITORIS

entrada	refrany	localització
Cul	Estrenys lo cul quant lo pet es fora	Ripoll (Girona)
Cara	Cara de beat y ungles de gat	Llagostera (Girona)
Casa	De les grans cases surten'ls grans ases	Olot (Girona)
Afaitar	L'afeytar en divendres fa tornar la barba blanca	Sant Joan Despí (Barcelona)
Això rai	L'axo ray es parent del tant sem endona	Vic (Barcelona)
Caragol	Fa com lo caragol que tot quant te ho porta al coll	Vic (Barcelona)
Adéu	No'm digues adeu, que'm sap greu, digam adios que's mes amorós	Cervera (Lleida)
Català	Vols enganyar al català? dona-li coca y despres pa	La Seu d'Urgell (Lleida) Vic (Barcelona) Catalunya
Ase	Ase saluatge no ha ops menescal	Ms. Tarragona
Ca	Si sadolles ton ca no't seguirá	Ms. Tarragona
Cacau	Sense cacau no's fa xocolate	Cambrils (Tarragona)
Altar	Dos sants en un altar no hi poden estar	Catalunya
Cara	Rentar la cara ab un drap brut	Catalunya
Comptes i comptar	Val mes contar las estrellas que els gabions	Catalunya

Quadre 1. Llista de refranys recollits a Catalunya

entrada	refrany	localització
Calces	Ans de Nadal calces (mitges) no'm cal; de Nadal en llá ja no'm caldrá	Onda (Castelló)
Capellà	De vegadas de vagadas els capellans fan albadas	Castelló Balaguer (Lleida)
Amistat 1	Entre amichs no cal tovalles	València
Avi	Quin es l'avi que no li falti cap dent?	València
Cantar	Les dones son com les cigales quen cantar una responen moltes	València
Casa	No fuig qui a casa torna	València
Coquí	Estalvia el mesqui y no sab per qui	València Catalunya
Boca	Posauli el dit en la boca, y a veure si mossega	València Mallorca
Borinot	Bromerol roig, senyal de goig	Alacant
Cames	Llarch de cames, curt d'esquena futx faena	Elx (Alacant)
Braga	El qui may s'ha vist en bragues // les costures li fan llagues	Alacant Mallorca Tordera (BCN)
Art i ofici	La vida's breu, e l'art se mostra longa	Ausiàs March
Calvo	No ha d'esser hu tan calvo que se li veja el servel	Rondalla València

Quadre 2. Llista de refranys recollits al País Valencià

entrada	refraney	localització
Agraïment	Per no agrahir-ho va dir que era florit	Mallorca
Agudeses	Mes val una cossa d'un agut, que una besada de un beneyt	Mallorca
Aixecar-se	Qui se axeca demati pixa alla ahont vol	Mallorca Llucmajor
Al·lot	Qui amb atlots se colga compixat se execa	Mallorca
Alegria	Tanta d'alegria te com el peix fora de l'aygua	Mallorca
Alegria	El Rey s'alegra d'una flor y en com la te la tira	Mallorca
Cullera	Mancar una cuyerada de such de cervell	Mallorca
Contrarietat	Pensant senyarse qualca vegada se treuen els ulls	Mallorca
Contrarietat	Un dia que volia menjar carn mataren/penjaren el carnicer	Mallorca
Cantar	Qui canta a la taula y an el llit no te l'enteniment complit	Mallorca Eivissa Saragossa
Amistat 2	A se presó y á's llit se coneixen es amichs	Eivissa

Quadre 3. Llista de refranys recollits a les Illes Balears

entrada	refraney	localització
Car	Lo que's car, es bo	Perpinyà (Cat. del Nord)
Anar	Qui amb dones va o ases mena, no hi manque pas pena (o fena - feyna)	Perpinyà (Cat. del Nord)

Quadre 4. Llista de refranys recollits a la Catalunya del Nord

entrada	refraney	localització
Banyut	Cuants noys diuen pare an aquell q ni sisquera los es oncle!	Escaldes (Andorra)
Dent	Tan prop te las seuas dents q no pensa ab sos parents	Andorra

Quadre 5. Llista de refranys recollits a Andorra

entrada	refraney	sense localització
Advocats y notaris y procuradors	Advocats, notaris y procuradors al infern de dos en dos	--
Ases (dobles)	Es un burro de natura qui no enten la seua escriptura	--
Badall	Lo badall d'En Carreres, que ab les barres vá arribar á Mallorca y ab los caxals á Cadaqués	--
Casa	Ni vinya aprop de torrent, ni casa aprop de convent	--
Casar	Si vols ensopegarho be, cásat el trenta de febrer	--
Castanya	Les castanyes se menjan calentes y s'cagan fredes	--
Cara	N'hi ha q son com lo meló la cara bona y'l cor traidó	--
Català	Parlém clá y catalá, que l'inglés es massa espés	--
Caure	Caure de cul y trencarse'l nas	--
Cavall	Per no caure de cauall no hi ha res com no pujarhi	--
Coixejar	Los coxos se conexen assentats	--
Comprar	Comprar barat y vendre car es lo que molts van á cercar	--
Covardia	Aneuhi, vos, tinent, que jo m'hi perdria	--
Criat i mosso	Mes val arengades á casa que pollastres á cal amo	--
Cullera	Qui sap mes be l'olla com està es la cullera	--

Quadre 6. Mostra de refranys sense localització

Fins ací hem introduït les lletres A, B, C i D, actualment, estem treballant amb les cèdules de la lletra E. Properament es podrà consultar en línia la versió provisional del *Refranyer Aguiló*.

3. CONCLUSIONS PRIMERENQUES

Aquesta primera mostra del tractament informatitzat que s'aplica als materials paremiològics d'Aguiló ja fa veure les múltiples possibilitats que ofereix aquest ric corpus. A més del valor intrínsec de les dades, es podrà obtenir molta informació relacionada tant amb la llengua antiga com amb les varietats dialectals del segle XIX, i també amb la creativitat de l'esperit humà per forjar una consciència de pertànyer a un món individualitzat. Quan hi haurà una xifra significativa de cèdules, el *Refranyer* es publicarà a Internet i resultarà una eina complementària als estudis, entre altres de Conca (1988), Conca & Guia (1996), Morvay (2006) o Gargallo (2010, 2011).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Boada Pérez, G. & Colón Domènech, G. (2014) «Edició electrònica del *Refranyer Aguiló*», *Estudis Romànics*, volum XXXVI, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pp. 333-335.
- Conca, M. (1988) *Els refranys catalans* València, Edicions 3 i 4.
- Conca, M. & Guia, J. (1996) *Els primers reculls de proverbis catalans*. Pròleg de J. Romeu i Figuera. Bellpuig / Barcelona, Ajuntament de Bellpuig / Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Col·lecció «Biblioteca de cultura popular Valeri Serra i Boldú, 7».
- Gargallo, J. E. (coord.) (2010) *Paremiologia romance. Los refranes meteorológicos*. Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Gargallo, J. E. (coord.) (2011) *I proverbi meteorologici. Ai confini dell'Europa romanza*. Alessandria, Edizioni dell'Orso.
- Massot i Muntaner, J. (2003) «Els viatges folklòrics de Marià Aguiló», dins *Escriptors i erudits contemporanis. Tercera Sèrie*. Barcelona, PAM, pp. 9-53.
- Morvay, K. (2006) *Els bons usos es perden. Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*. Budapest, Nyitott Könyv.